

Ivan Pederin
Šperun 2
21000 Split

Prethodno priopćenje
327.35(497.5)(091)

Italia irredenta

Talijanski iredentizam pomutio je hrvatsko – talijanske odnose u XX. st. Da li je taj iredentizam nastao u XX. stoljeću? Ovaj rad je velikim dijelom traženje korijena tog iredentizma.

Grci su u stoljećima prije Krista utemeljili desetak kolonija u Dalmaciji u doba kad su se ilirska plemena još bavila lovom i nisu poznavali poljodjelstvo, a Hrvati se još nisu bili doselili.. Grci su donijeli u Dalmaciju vinovu lozu, vjerojatno i maslinu i time je počela povijest kraja koji će kasnije naseliti hrvatska plemena.

Pokojni kolega Radoslav Katičić rekao mi je da grčki intelektualci smatraju Dalmaciju svojom, ali da to njihovo mišljenje nije stiglo do politike.

Dalmacija je mjesto gdje je došlo do susreta grčke i latinske uljudbe. U povijesti Europe nema važnijeg događaja.

Oktavijan je otezaao sa osnivanjem Rimskog Carstva dok nije osvojio Dalmaciju jer je smatrao da bi svaka vojska koja bi osvojila Dalmaciju mogla ugroziti iz Dalmacije Apeninski poluotok pa i sam Rim. Oktavijan je osvojio Dalmaciju i pored žilavog otpora koji su mu pružili Delmati koji su Dalmaciji dali i ime. Međutim u Carstvu nije bilo antagonizma Grka i Latina. Arheologija, točnije Nenad Cambi priopćio mi je da je u Dalmaciji živio ne mali broj Grka. A grevizmi nisu rijetki u hrvatskom, osobito u južnim dijalektima. To su riječi kao butiga, cura, apothemi, koure, dušman, parangal, neki pomorski termini i dr.

Rano srednjovjekovlje razdoblje je doba kad je Jadran bio područje vlasti hrvatskih pirata koji su na Jadranu onemogućili trgovinu, jer su pljačkali. Dalmatinski gradovi bili su zainteresirani za trgovinu ali se nisu mogli složiti da zajedno očiste Jadran od pirata. To je uspjela mletačka *squadra del golfo poslije 1409.* pa su Mleci izgradili trgovinski sustav na Jadranu prema kojemu su svi brodovi što su plovili na

Jadranu morali nositi svoju robu u mletačku luku. To je bilo djelo dužda Francesca Foscarija. Mletačka vlast koja je očistila Jadran od pirata brinula se o trgovini što je tada cvala o čemu svjedoče brojne palače sagrađene u dalmatinskim gradovima poslije dolaska Mletaka. Mleci nisu potalijančivali, već su uveli hrvatski jezik u upravu za ljude koji nisu znali latinskoga. A ti su većinom bili Hrvati. Mlecima je inače pojam uredovnog jezika bio stran.

A hrvatski je u to doba imao i međunarodni ugled pa se učio na svim papinskim sveučilištima u Europi, a smatran je najljepšim i najboljim među slavenskim jezicima. Zadar je bio ključ Jadrana, sjedište generalnog providura. Mleci, točnije dužd Enrico Dandolo ne bi bio mogao osvojiti Carigrad da prije toga nije osvojio Zadar. Ako je na Levantu počeo neki rat u Zadar bi krenula galija puna dukata od kojih se financiralo brodovlje na Levantu.

Ugo Foscolo je u svojoj zbirci *I Sepolcri* opisao grčke pčelice koje ped Osmanlijama bježe u Italiju i time prisvojio grčku uljudbu što mu ne možemo osporiti jer je Rimsko Carstvo bilo mjesto slijevanja grčke i latinske kulture čime će Italija prisvojiti grčku kulturu kasnije. Zapadno rimsko carstvo ugasilo se, ali Bizant se uvijek trudio da stječe Dalmaciju i učvrsti se u njoj. Kasnije su to pokušavali Osmanlije ali s malo uspjeha.

Novo doba je počelo burno s Napoleonskim ratovima poslije poraza kod Trafalgar. Francuzi su poslije tog poraza osvojili Dalmaciju, a providur Vincenzo Dandolo dekretirao je talijanski kao uredovni jezik u Dalmaciji koju je Napoleon pripojio Italiji. S ovom odlukom nastao je u Dalmaciji pojam uredovnog jezika iza kojeg je stajala država. Dandolova odluka imala je dalekosežne posljedice.

U Risorgimentu se pojavilo djelo Vicenza Giobertija, *Del primato morale e civile degli Italliani*, u kojem je pisac opisao Talijane kao *nazione principe*. Uza svo poštovanje prema taljanskoj kulturi moramo reći da je malo pretjerao, jer je u Europi postojala još francuska kultura i druge. Međutim iredenta će oduševljeno prihvatiti ova raspravljanja Giobertija, osobito u rasprisi nama u kojoj je stalno isticala kulturnu nadmoć Talijana prema nama.

Rimljani su izgradili cestu od mjesta gdje se danas nalazi Dubrovnik preko Skadra, Prištine i Štipa pa do Carigrada. Ta cesta spojila je dva najvažnija grada Carstva i tadašnjeg svijeta. Kad su se u Carstvu i povijesti pojavili Hrvati oni nisu protjerivali starosjedioce, već su rado usvajali njihovu kulturu, služili su se rukopisima na grčkom i latinskom jeziku i na taj način stvorili odnos prema tim kulturama. Bio je

to vrlo rani ulaz Hrvata u povijest. Taj nije bio bojovan. Međutim u to doba je August bio u Splitu, sv. Kajo, biskup došao je iz Rima u Split, Dioklecijan je u Splitu sagradio svoju palaču, a posljednji rimski car zadavljen je u Splitu. Split je bio vrlo važan nogostup Carstva u Podunavlje, a Dubrovnik vrata na Levant. U Dalmaciji nema grada koji je bio bliže i organski vezan s Rimom kao Split što će značiti nešto kasnije iredentizmu. Ta veza Rima i Carigrada preko Dubrovnika zadržala je svoju važnost jer su tim putem išli kasniji hodočasnici i obavještajci. Nitko nije mogao voditi rat protiv Visoke Porte bez obavještajne podrške Dubrovnika. K tome je Taj put bio put dubrovačke trgovine kojem je Dubrovnik mogao zahvaliti svoje bogatstvo. To je bio razlog zbog kojeg su Francuzi 1805. okupirali Dalmaciju. Oni poslije poraza kod Trafalgara nisu više mogli računati na sirovine iz prekomorja, a to je trebala francuska industrija, pa su okupirali Dalmaciju pokušavajući starom cestom doprijeti do Carigrada gdje je Napoleon imao prijatelja, naprednjačkog sultana Selima III. Napoleon je smatrao da će Dalmacija biti njegov nogostup za prodor na Levant. Nije uspio.

Bečki Dvor koji je 1813. stekao Dalmaciju prihvatio je talijanski kao uredovni jezik slijedeći Dandoloov dekret, ali o tome nije donio nikakav dekret. U Dalmaciji je to prihvaćeno, čak se u Dalmaciji razvila književnost na talijanskom jeziku od pisaca koji su vjerojatno bili Hrvati. A Dandoloova odluka imala je dalekosežne posljedice po tome što je on zapečatio talijanski kao uredovni jezik i time osnažio talijanski jezik u Dalmaciji. Tu se međutim krije jedna zabuna. Austrija, kasnije Austro-ugarska, bila je mnogojezična Carevina koja nije imala jednog jedinstvenog uredovnog jezika, imala je mnogo nacionalnih jezika (ni jedan se nije ugasio), francuski je bio jezik Dvora i velikaša, njemački jezik obrazovanog građanstva, ali i Carsko-kraljevske vojske. U Dalmaciji je obrazovano građanstvo iznimno govorilo talijanski. Vlast nije popisivala pučanstvo po narodnosti nego po jeziku *lingua di uso*, *Umgangssprache*. Ako je netko naveo talijanski kao jezik ophođenja on je time istakao neki zahtjev da mu se odobri neko namještenje. Međutim u drugoj polovici XIX. stoljeća počela su trvenja, pa i političke borbe između Talijana i Hrvata. Ti Hrvati, bar njihov viši obrazovani, sloj govorili su talijanski jezik. Tako su se italofoini podijelili u svije stranke – talijansku i hrvatsku koje su vodile ogorčene političke borbe. Uredovnog jezika nije bilo, ali je *de facto* to bio talijanski. Međutim veliki postotak pučanstva nije znao talijanski, te se malo po malo, počelo u praksi tražiti od sudaca da znaju hrvatski, pa je hrvatski prodirao u upravu. Na kraju je namjesnik Nikola Nardelli dekretirao da je jezik uprave hrvatski, ali stranka na svoj zahtjev može govoriti pred sudom talijanski. Talijanski je ostao jezikom lučke uprave i carine.

U to doba, točnije 1961. Italija se ujedinila pa se u krugovima talijanske vlade sve više čulo: *l'Italia è unita ma non compiuta* Italija se ujedinila, ali ona nije dovršena. Italija je pokušala povesti rat protiv Austrije, ali je 1866. Talijansko ratno brodovlje poraženo kod Visa. Irredenta je politički bila sve žešća. Dalmatinski Talijani opazili su da je Hrvata više pa su ustali s objedama da smo mi useljenici, dotepenci u Dalmaciju. Pa ipak i pored svih argumenata koji su bili u prilog Talijanima jedan i to najvažniji razlog bio je popis pučanstva 1911. prema kojemu se samo 2% Dalmatinaca izjasnilo kao Talijani, a to je bilo daleko nedovoljni postotak da se Dalmacija svojata za Italiju.

Talijani su svoj poraz doživjeli otprilike kao nepravdu povijesti ili europske zajednice nanesenu njima, Talijanima. Oni i dalje doživljavaju Dalmaciju kao talijansku zemlju - tu se sada više ne radi o razmišljanju ili raspravljanju, nego o ustroju talijanskog mentaliteta u kojem je Dalmacija talijanska i to uvjerenje kao da nije moguće iščupati iz njihove svijesti. Talijani će uvijek na ovaj ili onaj način svojatati Dalmaciju, tu zemlju koja je bila dio Rimskog Carstva, kao što je to bila Korzika ili današnja Nizza, a koje Italija nikad nije ozbiljno tražila za sebe.

Iz iznesenog je vidljivo da ni jedna obala Sredozemlja nije tako važna kao hrvatska. S hrvatske obale Jadrana krenuli su Mleci da osvoje Carigrad u čemu su i uspjeli. Zadar je bio ključ Jadrana iz kojeg se upravljalo pomorskim ratovima na Levantu. Dalmaciju su zauzeli Francuzi 1805. da bi preko Dalmacije došli do Levanta i postali velika sila na Sredozemlju. Nije im uspjelo. Godine 1918. Italija je temeljem odluke donesene u Londonu 1915. okupirala Dalmaciju, ali je ipak nije uspjela anektirati jer je Ante Trumbić otišao u Pariz i razgovarao s utjecajnim masonima, pa u London gdje je učinio isto, pa Italija nije dobila Dalmaciju do rta Planke kraj Šibenika, nego samo Istru i Rijeku, Zadar i Lastovo, a saveznici su odobrili osnivanje Jugoslavije i time je Trumbić nadigrao Italiju, koja nije uspjela dobiti sve što je htjela. Ali onda je Mussolini zagrmio da su liberali izdali Italiju, potom je osvojio vlast, pa se prozvao duce. Osvajanje Dalmacije postavio je kao svoj prvi i najvažniji zadatak.

Na temelju izloženog možemo reći da se ni za jednu zemlju u Europi, a možda i u širem prostoru mnoge zemlje nisu tako otimale kao za Dalmaciju, očigledno s razloga što je ona najvažnija obala na Sredozemlju.

Literatura

1. Ivan Pederin, Mletačka uprava, privreda i politika u Dalmaciji, (1409.-1794.), str. 14ff.
2. Stjepan Krasić na predavanju 1. listopada 2019. u Splitu u palači Milesi.
3. Ivan Pederin, Strani i uredovni jezik u Hrvatskoj, Jezik, Zagreb, god. 29 (1982.) br. 3. str. 65-73. Isti, Suparništvo između Austrije i Mađarske na jadranskom moru, Dometi, (2017.) br. 1-4. Str. 115-123.
- 4 Ivan Pederin, Dubrovnik kao središte europske diplomacije u Morejskom ratu, Dubrovnik, XVI (2005.) br. 2-3. str. 205-233.
5. Ivan Pederin, Napoleon i europske sile u borbi za Dalmaciju, Zadar, 2015. U XIX. stoljeću kada je Mađarska tražila od Dvora obnovu Krune sv. Stjepana, tražila je i Dalmaciju poklikom Tengere magyar. Vidi uvodno poglavlje knjige iz Ivan Pederin, Napoleon i europske sile u borbi Za Dalmaciju, Zadar, 2015. Hrvatski ban, tada pukovnik barun Josip Jelačić Krenuo je zbog Dalmacije u rat protiv Mađara s punomoći Sabora i povukao u taj rat i Bečki Dvor. Vidi: Josip Jelačić i Dalmacija kao odskočna daska za austrijski prodor na jugoistok (1850-ih godina, O 200. obljetnici rođenja). Zadarska smotra, god. L(2001.) br. 5-6., str. 11-26. Graf Jelačić und die Südostpolitik der Monarchie – Josip Jelačić i austrijska politika na jugoistoku, Zadarska smotra, god. L(2001.) br. 5-6., str. 27-74.
6. Ivan Pederin, Graf Jelačić und die Südostpolitik der Monarchie - Josip Jelačić i austrijska politika na jugoistoku, Zadarska smotra, god. L (2001.) br. 5-6, str. 27-74.

7. Druga polovica XIX. stoljeća vidjela je duboka i trajna trvenja bečkog Dvora u Mađarske zbog prevlasti na Jadranu. Mađarska nije uspjela prodrijeti na Jadran, onda ni kasnije.

8. Unutarnji sukobi i savezi u Habsburškoj carevini, u *Verba volant – Scripta manent*, Sveučilište u Splitu, Split, 2019, str. 591-599. i *Suparništvo između Austrije i Mađarske na jadranskom moru*, *Dometi*, (2017.) br. 1. Str. 115-123.

9. Mate Zorić, *Romantički pisci u Dalmaciji na talijanskom jeziku*, *Rad JAZU* 357 (1971.), str. 353-476.

10. Ivan Pederin, *Austrijska vlast u dalmatinskoj politici (1878.-1914.)*, str. 239ff.

Ivan Pederin

Italia irredenta

SUMMARY

The Italian irredentism troubled Croatian - Italian relations in the 20th century. Did this irredentism originate in the 20th century? This work is largely about finding the roots of that irredentism. My late colleague Radoslav Katičić told me that the Greek intellectuals consider Dalmatia their own, but that their opinion did not reach politics. Dalmatia is the place where Greek and Latin culture met. There is no more important event in the history of Europe.

In the Risorgimento appeared the work of Vincenzo Gioberti, *Del primato morale e civile degli Italiani*, in which the writer described the Italians as *nazione principe* (principal nation). With all due respect for the Italian culture, we must say that he exaggerated a bit, because in Europe there was also the French culture and others. However, the irredenta will enthusiastically accept these discussions of Gioberti, especially in an argument with us in which it was constantly emphasized the cultural superiority of the Italians towards us.

At that time, more specifically in 1861., Italy united, and it was increasingly heard in the Italian government: *l' Italia è unita ma non compiuta* (Italy is united but not completed). Italy tried to wage war against Austria, but in 1866. the Italian warships were defeated at Vis. The irredenta was becoming politically more severe. The Dalmatian Italians saw that there were more Croats, so they started with slanders saying that we Croats were immigrants, outsiders in Dalmatia. Yet, despite all the arguments in favor of the Italians, one and the most important reason was the population census of 1911., according to which only 2% of Dalmatians declared themselves as Italians, which was by far insufficient percentage for Dalmatia to be claimed for Italy.

The Italians saw their defeat roughly as an injustice of history or the European community inflicted on them, the Italians. They continue to perceive Dalmatia as an Italian country - it is no longer a matter of thinking or arguing, but of the structure of Italian mentality in which Dalmatia is Italian, and that belief cannot be removed from their consciousness. The Italians will always in one way or another lay claim to Dalmatia, the country which was part of the Roman Empire, as was Corsica or present-day Nizza, which Italy has never seriously sought for itself.

Ivan Pederin

Italia irredenta

RIASSUNTO

L'irredentismo italiano ha confuso le relazioni croato - italiane nel XX. secolo. Questo irredentismo ha avuto origine nel XX. secolo? Questo lavoro riguarda principalmente la ricerca delle radici di quell'irredentismo. Il mio defunto collega Radoslav Katičić mi ha detto che gli intellettuali greci considerano la Dalmazia come propria, ma che la loro opinione non ha raggiunto la politica. La Dalmazia è il luogo in cui si incontrarono la cultura greca e latina. Non esiste un evento più importante nella storia dell'Europa.

Nel Risorgimento è apparsa l'opera di Vincenzo Gioberti, *Del primato morale e civile degli Italiani*, in cui lo scrittore ha descritto gli italiani come *nazione principe*. Con tutto il rispetto per la cultura italiana, dobbiamo dire che ha un pò esagerato, perché in Europa c'era anche la cultura francese e altre. Tuttavia, l'irredenta accetterà con entusiasmo queste discussioni di Gioberti, soprattutto in una discussione con noi in cui ha continuamente sottolineato la superiorità culturale degli italiani in confronto a noi.

In quell'epoca, più precisamente nel 1861., l'Italia si unificò, e fu sempre più sentita nel governo italiano la parola: *l'Italia è unita ma non compiuta*. L'Italia cercò di condurre una guerra contro l'Austria, ma nel 1866. le navi da guerra italiane furono sconfitte a Vis. L'irredenta diventava politicamente sempre più intensa. Gli italiani dalmati percepirono che c'era erano più croati, quindi iniziarono con le calunnie dicendo che noi croati eravamo immigrati, forestieri nella Dalmazia. Eppure, nonostante tutte le argomentazioni a favore degli italiani, uno e il più importante motivo fu il censimento della popolazione del 1911. secondo il quale solo il 2% dei dalmati si dichiararono italiani, che era di gran lunga una percentuale insufficiente perché la Dalmazia fosse rivendicata dall'Italia.

Gli italiani hanno visto la loro sconfitta all'incirca come un'ingiustizia della storia o della comunità europea inflitta a loro, gli italiani. Continuano a percepire la Dalmazia come un paese italiano - non si tratta più di una considerazione o di una discussione, ma della struttura della mentalità italiana in cui la Dalmazia è italiana e questa convinzione non può essere rimossa dalla loro coscienza. Gli italiani rivendicheranno sempre, in un modo o nell'altro, la Dalmazia, quel paese che faceva parte dell'Impero romano, come la Corsica o l'odierna Nizza, che l'Italia non ha mai cercato seriamente per sé.